

СЕКЦІЯ 9 АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЇ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ПСИХОЛОГА ДО КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПОСТТРАЖДАЛИМИ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ PSYCHOLOGICAL FEATURES OF FORMING A PSYCHOLOGIST'S READINESS FOR CORRECTIONAL WORK WITH VICTIMS OF MILITARY AGGRESSION

В умовах триваючої військової агресії проти України корекційна робота з постраждалими значною мірою залежить від рівня професійної готовності психологів до такої діяльності.

Метою статті є емпіричне дослідження структурних компонентів особистісного та ціннісно-мотиваційного компонентів готовності психолога до корекційної роботи з постраждалими від військової агресії.

Встановлено, що ефективність корекційної роботи з постраждалими від військової агресії значною мірою визначається рівнем сформованості особистісного та ціннісно-мотиваційного компонентів професійної готовності психолога. Ключовою складовою особистісного компонента виступає емпатія як інтегративна здатність до співпереживання та розуміння емоційних станів клієнтів, що включає здатність до децентрації, позитивне сприйняття інших, розвинену сензитивність та емоційну стабільність. Виявлено домінування середнього рівня розвитку емпатійних здібностей за всіма показниками, що свідчить про наявність базового потенціалу для професійної діяльності. Водночас, значна частка респондентів з низьким рівнем емпатії (24,8%) вказує на необхідність системної роботи з розвитку емпатійних здібностей. Особливої уваги потребує розвиток інтуїтивного каналу та подолання установок, що перешкоджають емпатії. Дослідження виявило оптимальний мотиваційний комплекс з домінуванням внутрішньої мотивації у респондентів та зафіксовано у значній частині майбутніх психологів проміжні й несприятливі мотиваційні комплекси, що вказує на необхідність цілеспрямованого розвитку їхньої професійної мотивації.

Висновки. Отримані результати створюють підґрунтя для вдосконалення системи професійної підготовки психологів до роботи з постраждалими від військової агресії, а саме, розробку та впровадження спеціальних програм розвитку професійної мотивації з метою формування стійкого інтересу до такої діяльності та усвідомлення її суспільної значущості.

Ключові слова: психологічні особливості, емпатійні здібності, мотивація, профе-

сійна підготовка психологів, корекційна робота.

In the context of the ongoing military aggression against Ukraine, correctional work with victims largely depends on the level of professional readiness of psychologists for such activities.

The purpose of the article is to empirically study the structural components of the personal and value-motivational components of psychologist's readiness for correctional work with victims of military aggression.

It has been established that the effectiveness of correctional work with victims of military aggression is largely determined by the level of formation of the personal and value-motivational components of a psychologist's professional readiness. The key component of the personal component is empathy as an integrative ability to empathize and understand the emotional states of clients, including the ability to decenter, positive perception of others, developed sensitivity and emotional stability. The study revealed the dominance of the average level of empathic abilities development by all indicators, which indicates the presence of a basic potential for professional activity. At the same time, a significant proportion of respondents with a low level of empathy (24.8%) indicates the need for systematic work on the development of empathic abilities. Particular attention should be paid to the development of the intuitive channel and overcoming attitudes that hinder empathy. The study revealed an optimal motivational complex with the dominance of intrinsic motivation in the respondents and recorded intermediate and unfavorable motivational complexes in a significant number of future psychologists, which indicates the need for targeted development of their professional motivation.

Conclusions. The obtained results create the basis for improving the system of professional training of psychologists to work with victims of military aggression, namely, the development and implementation of special programs for the development of professional motivation in order to form a sustainable interest in such activities and awareness of its social significance.

Key words: psychological characteristics, empathic abilities, motivation, professional training of psychologists, correctional work.

УДК 159.923

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208>.

2024.66.61

Тарасова І.О.

аспірантка кафедри практичної психології,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова,

Актуальність дослідження. В умовах триваючої військової агресії проти України особливої актуальності набуває проблема психологічної підтримки та реабілітації

постраждалих. Масштабні воєнні дії призвели до значного збільшення кількості осіб, які потребують професійної психологічної допомоги через пережиті травматичні події, втрату

близьких, вимушене переселення та інші наслідки війни.

Ефективність корекційної роботи з постраждалими значною мірою залежить від рівня професійної готовності психологів до такої діяльності. Специфіка роботи з військовою травмою вимагає від фахівців не лише базових компетентностей, але й спеціальних знань, навичок та особистісних якостей. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю визначення ключових компонентів такої готовності та розробки науково обґрунтованих підходів до її формування.

Аналіз наукових досліджень свідчить про недостатню розробленість проблеми психологічної готовності фахівців до роботи з постраждалими від військової агресії. Зокрема, потребують поглибленого вивчення особистісні детермінанти та ціннісно-мотиваційні чинники, які визначають ефективність корекційної роботи психолога з даною категорією клієнтів.

Емпіричне дослідження особливостей особистісного та ціннісно-мотиваційного компонентів готовності психолога дозволить визначити ключові характеристики, що забезпечують результативність корекційної роботи з постраждалими, та розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо підготовки фахівців у цьому напрямку.

Мета дослідження: емпірично дослідити структурні компоненти особистісного та ціннісно-мотиваційного компонентів готовності психолога до корекційної роботи з постраждалими від військової агресії.

Виклад основного матеріалу. Формування готовності психолога до корекційної роботи з постраждалими від військової агресії значною мірою залежить від розвитку особистісного компонента такої готовності, зокрема емпатійних здібностей фахівця. Особлива важливість цього питання підкреслюється тим, що саме під час професійної підготовки у закладах вищої освіти відбувається формування професійного світогляду та самовизначення майбутніх психологів, а також опанування ними індивідуалізованих методів і прийомів професійної діяльності та міжособистісної взаємодії.

Численні дослідники психології [2; 7; 10; 11; 14] визначають емпатію як одну з фундаментальних професійних якостей психолога, що є необхідною умовою ефективної професійної діяльності.

Емпатія виступає ключовим інструментом психологічної роботи, без якого неможлива ефективна професійна діяльність психолога. Як зазначає Журавльова Л. [5], емпатія дозволяє психологу чітко розмежовувати професійну роль та особисту позицію. Хоча емпатійні здібності часто впливають на вибір професії психолога, вони не є єдиним фактором успішної професійної діяльності. Особливого значення

набуває професійна емпатія, яка забезпечує здатність фахівця точно фіксувати емоційний стан та переживання клієнта для надання кваліфікованої допомоги.

За дослідженнями Дерев'янка С. [1], професійна діяльність психолога вимагає не лише фахових знань і навичок, а й розвинених моральних якостей: чутливості, ввічливості, щирості, толерантності та здатності до співпереживання. Емпіричні дослідження демонструють, що студенти-психологи переважно мають середній рівень емпатії, який має тенденцію до зростання протягом навчання разом із розвитком емпатійних навичок. Найбільш розвиненими компонентами емпатії у студентів-психологів є здатність до формування емпатійних настанов, ідентифікації та емоційного співпереживання, тоді як раціональний канал емпатії розвинений меншою мірою.

Сучасні наукові дослідження розглядають емпатію як ключовий компонент стратегії досягнення взаєморозуміння між психологом та клієнтом. Цей процес передбачає тимчасове відсторонення від власної позиції фахівця задля кращого розуміння поглядів і цілей іншої особи. Така уявна спільність створює можливість конструктивного впливу на поведінку клієнта, при цьому зберігаючи сприйняття його як самодостатньої особистості з власною системою відносин та цінностей.

Штих І. концептуалізує емпатію як комплексну соціально-психологічну властивість, що включає низку взаємопов'язаних здібностей: розпізнавання емоційного стану іншої людини, здатність до уявного перенесення себе в її думки та почуття, спроможність емоційно резонувати з переживаннями іншої особи. Важливим компонентом емпатії також виступає володіння комунікативними техніками, спрямованими на редукцію психологічного дистресу клієнта [15].

У психологічній науці емпатійність концептуалізується як інтегративна здатність особистості до співпереживання емоційних станів інших та розуміння їхнього внутрішнього світу. Основними структурними компонентами емпатійності виступають: здатність до децентрації (переключення уваги з власних потреб на потреби інших); позитивна установка щодо сприйняття інших осіб; швидка орієнтація в ситуаціях соціальної взаємодії; домінування демократичних та альтруїстичних поведінкових стратегій [4].

Додатковими характеристиками емпатійної особистості є: відкритість до комунікації; розвинена сензитивність до невербальних проявів поведінки; чутливість до соціальних емоцій та моральних аспектів взаємодії; емоційна стабільність; толерантність до індивідуальних особливостей оточуючих. Високий рівень емпатійного розвитку проявляється у глибин-

ному інтересі до особистості іншої людини, визнанні цінності її індивідуальності та активному емоційному відгуку на її переживання.

Отже, розвинена емпатія сприяє особистісному зростанню фахівця, формуванню навичок надання психологічної підтримки, покращенню міжособистісних відносин та вдосконаленню здатності адекватно реагувати на емоційні стани інших людей як у повсякденному житті, так і в професійних ситуаціях, включаючи роботу з постраждалими від військової агресії.

Методи та організація дослідження. Для проведення дослідження використовувався комплекс методик, спрямованих на вивчення особливостей особистісного та ціннісно-мотиваційного компонентів готовності психолога до корекційної роботи з постраждалими від військової агресії.

Власне особистісний компонент досліджувався за допомогою методики «Діагностика рівня емпатійних здібностей» (В.В. Бойко) [5].

Методика складається з 36 запитань і визначає такі види емпатії.

Раціональний канал емпатії – характеризує спрямованість уваги, сприйняття і мислення на розуміння сутності іншої людини, її стану, проблем та поведінки. Це спонтанний інтерес до іншого, що відкриває шлях до емоційного та інтуїтивного розуміння партнера.

Емоційний канал емпатії – відображає здатність входити в емоційний контакт, співпереживати та бути справжнім партнером. Емоційна чуйність стає засобом проникнення у внутрішній світ іншої людини.

Інтуїтивний канал емпатії – здатність розуміти поведінку партнерів та діяти в умовах обмеженої інформації, спираючись на підсвідомий досвід. На рівні інтуїції узагальнюється інформація про партнерів, що менше залежить від оціночних стереотипів.

Установки, що впливають на емпатію – можуть сприяти або перешкоджати дії емпатичних каналів. Уникання особистих контактів, небажання цікавитись іншими знижують емпатію. Відсутність таких бар'єрів посилює емпатичні канали.

Проникаюча здатність в емпатії – комунікативна властивість створювати атмосферу відкритості, довіри та щирості.

Ідентифікація – здатність зрозуміти іншого через співпереживання та постановку себе на його місце. Базується на гнучкості емоцій та здатності до наслідування.

Дослідження ціннісно-мотиваційного компонента готовності психолога до корекційної роботи з постраждалими від військової агресії здійснювалося за допомогою методики визначення мотивації професійної діяльності К. Замфір у модифікації А. А. Реана [8]. Методологічною основою цього діагностичного інструменту виступає концепція внутрішньої та зовнішньої мотивації, що передбачає оцінювання семи ключових мотивів професійної діяльності за п'ятибальною шкалою. Математико-статистична обробка емпіричних даних базується на обчисленні середніх арифметичних значень за трьома категоріями мотивації. Внутрішня мотивація визначається на основі показників пунктів 6 та 7 методики, зовнішня позитивна мотивація обчислюється за пунктами 1, 2 та 5, а зовнішня негативна мотивація розраховується за пунктами 3 та 4. Такий диференційований підхід до аналізу мотиваційної сфери дозволяє не лише встановити загальний рівень професійної мотивації фахівців-психологів, але й визначити домінуючі мотиваційні фактори (внутрішні чи зовнішні) у структурі їхньої професійної діяльності.

Для математично-статистичної обробки даних було застосовано програму SPSS.

Вибірка дослідження. У дослідженні взяли участь 257 здобувачів освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти денної та заочної форми навчання. За статтю опитувані були розподілені так: 78,3% – жінки, 21,7% – чоловіки. За віком опитані розподілились так: до 25 років – 28,1%; 26–30 років – 21,9%; 31–45 років – 36%; понад 45 років – 14%.

Результати дослідження та їх обговорення. Проаналізуємо рівень розвитку складових особистісного компонента готовності психолога до корекційної роботи з постраж-

Таблиця 1

Рівень розвитку емпатійних здібностей у здобувачів освіти (у % від загальної кількості опитаних)

Канал емпатії	Рівень розвитку		
	високий	середній	низький
Раціональний	15	57,3	27,7
Емоційний	17,5	61,4	21,1
Інтуїтивний	11,9	64,5	23,6
Установки, що впливають на емпатію	19,7	54,9	25,4
Проникаюча здатність	17,1	58,1	24,8
Ідентифікація	18	60,8	21,2
Загальний показник рівня емпатії	16,6	58,6	24,8

Розробка автора.

далими від військової агресії, які отримані за допомогою методики «Діагностика рівня емпатійних здібностей» (В.В. Бойко) [5].

Діагностика показала, що більшість майбутніх психологів (57,3%) демонструють середній рівень розвитку раціонального каналу емпатії, що проявляється в їхній здатності спрямовувати увагу, сприйняття та мислення на розуміння сутності іншої людини. Однак, значна частка респондентів (27,7%) має низький рівень, що свідчить про недостатню розвиненість спонтанного інтересу до інших та обмежену здатність до раціонального осмислення їхніх проблем і станів. Лише 15% демонструють високий рівень, що вказує на необхідність посилення цього компонента в професійній підготовці.

Результати свідчать про відносно кращу розвиненість емоційного каналу емпатії: 17,5% високого та 61,4% середнього рівня. Це вказує на базову здатність майбутніх психологів входити в емоційний контакт з клієнтами та співпереживати їм. Водночас, наявність 21,1% з низьким рівнем потребує уваги, оскільки емоційна чуйність є ключовим інструментом проникнення у внутрішній світ клієнта в корекційній роботі з постраждалими.

Найнижчі показники високого рівня (11,9%) серед усіх каналів емпатії свідчать про недостатню розвиненість здатності інтуїтивно розуміти інших та діяти в умовах обмеженої інформації. Переважання середнього рівня (64,5%) вказує на наявність базового потенціалу, який потребує розвитку для ефективної роботи з травмованими клієнтами. Значна частка низького рівня (23,6%) підкреслює необхідність цілеспрямованої роботи над розвитком інтуїтивного каналу.

Дослідження виявило, що лише 19,7% майбутніх психологів мають сприятливі установки для емпатійної взаємодії. Переважання середнього (54,9%) та значна частка низького рівня (25,4%) вказують на наявність суттєвих бар'єрів, що можуть перешкоджати ефективній емпатійній взаємодії в професійній діяльності.

Показники проникаючої здатності демонструють, що більшість майбутніх психологів (58,1%) мають середній рівень здатності створювати атмосферу довіри та відкритості. Четверта частина респондентів з низьким рівнем (24,8%) потребує особливої уваги щодо розвитку комунікативних навичок, необхідних для формування терапевтичного альянсу.

Аналіз здатності до ідентифікації показав, що 60,8% респондентів мають середній рівень розвитку вміння розуміти інших через співпереживання. Наявність 21,2% з низьким рівнем вказує на необхідність розвитку гнучкості емоційного реагування та здатності ставити себе на місце клієнта.

Результати дослідження емпатійних здібностей майбутніх психологів виявили домінування середнього рівня розвитку за всіма показниками, що свідчить про наявність базового потенціалу для професійної діяльності. Водночас, значна частка респондентів з низьким рівнем емпатії (24,8%) вказує на необхідність системної роботи з розвитку емпатійних здібностей. Особливої уваги потребує розвиток інтуїтивного каналу та подолання установок, що перешкоджають емпатії.

Отже, виявлені особливості обумовлюють необхідність впровадження диференційованого підходу до формування емпатійних здібностей в процесі професійної підготовки майбутніх психологів до роботи з постраждалими від військової агресії.

Далі проаналізуємо дані, які стосуються ціннісно-мотиваційного компонента готовності психолога до корекційної роботи з постраждалими від військової агресії, а саме внутрішньої мотивації (рис. 1).

Аналіз внутрішньої мотивації майбутніх психологів показав високий рівень у 42,8% респондентів, середній рівень у 46,3% та низький рівень у 10,9%. Такий розподіл свідчить про переважання конструктивної професійної мотивації, заснованої на прагненні до самореалізації та професійного розвитку в галузі корекційної роботи з постраждалими від військової агресії.

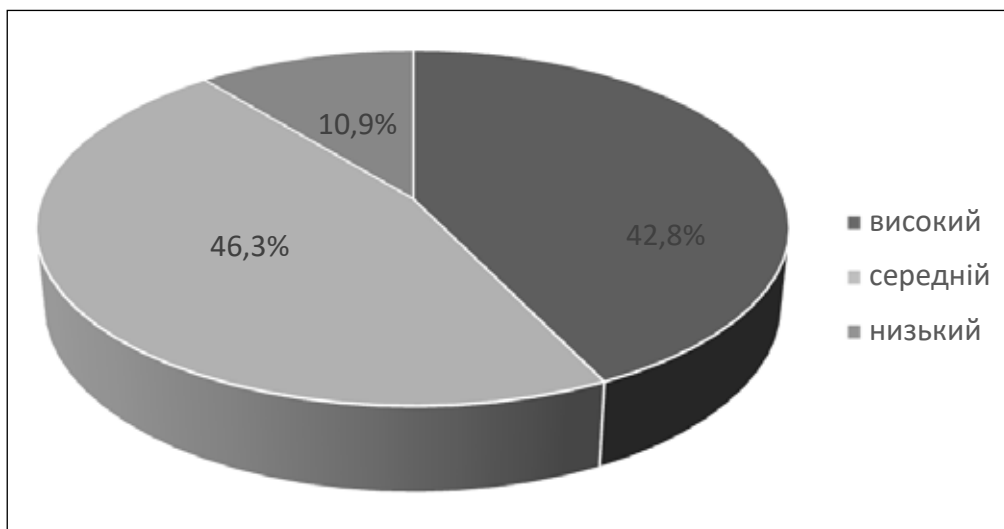
Дослідження зовнішньої позитивної мотивації виявило наступний розподіл (рис. 2): високий рівень продемонстрували 38,5% досліджуваних, середній рівень – 47,5%, низький рівень – 14%.

Зазначені результати вказують на достатню сформованість мотивів, пов'язаних із соціальним визнанням, професійним престижем та матеріальною винагородою.

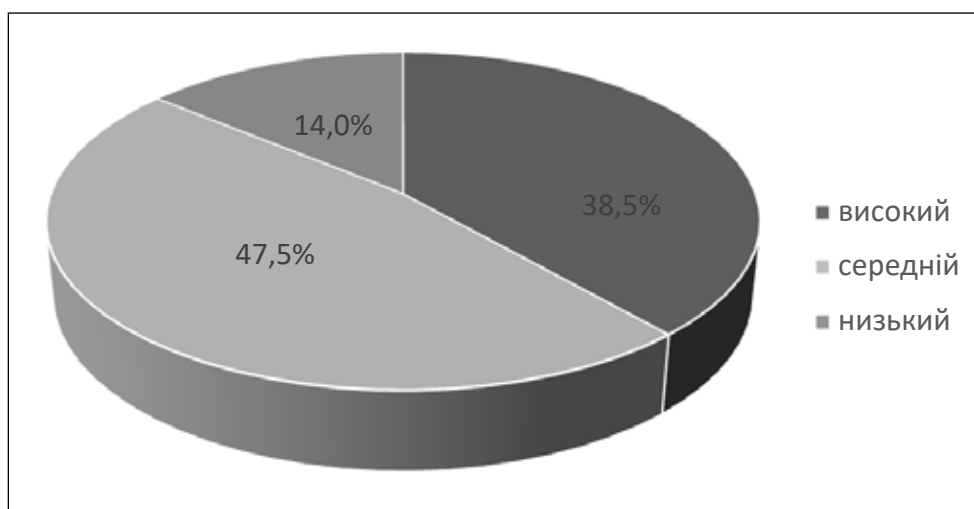
Показники зовнішньої негативної мотивації розподілились наступним чином: високий рівень виявлено у 15,2% респондентів, середній рівень – у 52,9%, низький рівень – у 31,9%. Такі результати свідчать про помірний вплив мотивів уникнення критики, можливих покарань чи неприємностей у професійній діяльності.

Якісний аналіз співвідношення різних типів мотивації дозволив виділити оптимальний мотиваційний комплекс (ВМ > ЗПМ > ЗНМ) у 45,1% досліджуваних, що свідчить про сформованість у значній частині майбутніх психологів конструктивної мотиваційної спрямованості щодо корекційної роботи з постраждалими від військової агресії.

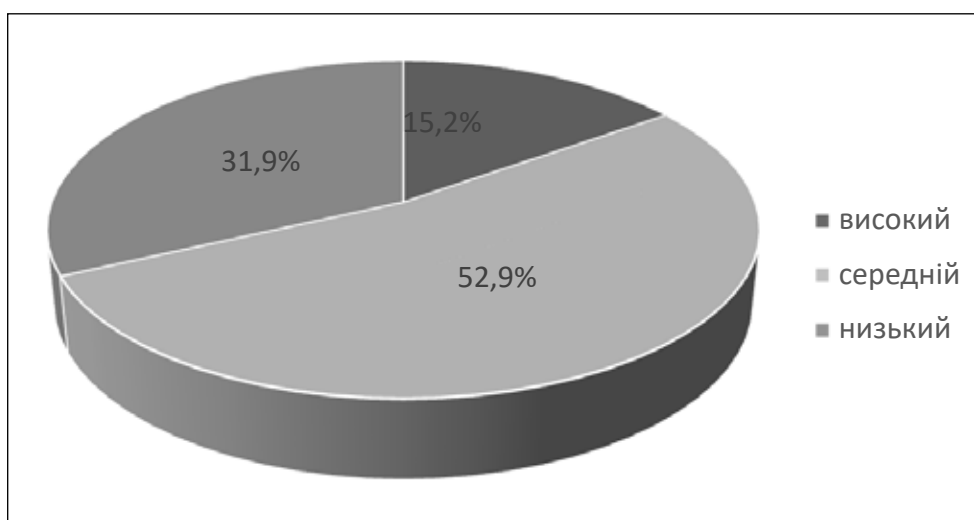
Водночас у 37,4% респондентів виявлено проміжний мотиваційний комплекс (ВМ = ЗПМ > ЗНМ), що вказує на необхідність посилення внутрішньої професійної мотивації. У 17,5% досліджуваних зафіксовано несприятливий мотиваційний комплекс (ЗНМ > ЗПМ > ВМ),

Рис. 1. Рівні вираженості внутрішньої мотивації у майбутніх психологів

Рис. 2. Рівні вираженості зовнішньої мотивації у майбутніх психологів

Рис. 3. Рівні вираженості зовнішньої негативної мотивації у майбутніх психологів

що потребує корекційної роботи щодо розвитку професійної мотивації.

Виявлені емпіричні дані дозволяють зробити висновок про загалом задовільний рівень сформованості ціннісно-мотиваційного компонента готовності майбутніх психологів до корекційної роботи з постраждалими від військової агресії. Водночас результати вказують на необхідність цілеспрямованого розвитку внутрішньої професійної мотивації у значній частині здобувачів освіти та корекції несприятливих мотиваційних комплексів у процесі професійної підготовки.

Висновки. На основі проведеного емпіричного дослідження психологічних особливостей формування готовності психолога до корекційної роботи з постраждалими від військової агресії встановлено, що ефективність корекційної роботи з постраждалими від військової агресії значною мірою визначається рівнем сформованості особистісного та ціннісно-мотиваційного компонентів професійної готовності психолога. Ключовою складовою особистісного компонента виступає емпатія як інтегративна здатність до співпереживання та розуміння емоційних станів клієнтів, що включає здатність до децентрації, позитивне сприйняття інших, розвинену сензитивність та емоційну стабільність.

Дослідження виявило загалом задовільний рівень сформованості досліджуваних компонентів готовності, що свідчить про їхню конструктивну професійну спрямованість. Водночас у значній частині майбутніх психологів зафіксовано проміжні та несприятливі мотиваційні комплекси, що вказує на необхідність цілеспрямованого розвитку їхньої професійної мотивації.

Отримані результати створюють підґрунтя для вдосконалення системи професійної підготовки психологів до роботи з постраждалими від військової агресії. Перспективними напрямками оптимізації освітнього процесу є розробка та впровадження спеціальних програм розвитку емпатійних здібностей та професійної мотивації, а також створення умов для набуття практичного досвіду корекційної роботи під супервізією досвідчених фахівців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дерев'янюк С. П. Характеристики емпатії студентів-психологів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки*. 2015. Вип. 126. С. 70–74.
2. Дмитрієва С.М., Мачушник О.Л. Вивчення рівня емпатійності майбутніх психологів. *Вісник*. 2019. № 1 (39). С. 13–17.
3. Друзь О., Родченко Л., Руденко Л., Семінець-Орлова І., & Вельган О. Взаємозв'язок пси-

хологічної стійкості та індикаторів особистісного розвитку. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2023. № 5 (61). С. 5–11.

4. Єрко А.І., Тимошук А.В. Особистісно-професійне становлення фахівців в умовах вищого навчального закладу. *Молодий вчений*. 2017. № 12.1 (52.1). С. 64–67.

5. Журавльова Л.П. Психологія емпатії : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 328 с.

6. Журавльова Л.П., Шпак М.М. Емпатія як психологічний механізм розвитку міжособистісного емоційного інтелекту. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. III (25). Issue: 49.

7. Ічанська О.М., Закревська А.І. Емоційний інтелект та емпатія як ресурси професійної підготовки студентів-психологів. *Молодий вчений*. 2019. № 9 (73). С. 272–276.

8. Карамушка Л.М., Бондарчук О.І., Грубі Т.В. Діагностика перфекціонізму та трудоголізму особистості: психологічний практикум. Кам'янець Подільський, 2018. 64 с.

9. Купрій, Тетяна Георгіївна, et al. Security issues on the European continent in conditions of russia's aggression against Ukraine. *Revista de Gestão Social e Ambiental*. 2023. № 6: 1-12.

10. Котлова Л.О., Шикирава Н.М. Структурно-динамічна модель розвитку емпатії практичних психологів. *Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*. 2020. December. С. 46–50.

11. Кузьміна В., Гульбс О., Діхтяренко С. Розвиток емпатії у студентів психологічного профілю в групах активного соціально-психологічного навчання (АСПН). *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2021. Випуск 63. С. 117–132.

12. Родченко, Л., Друзь, О., Руденко, Л., Семінець-Орлова, І., & Вельган, О. Розвиток емоційної стійкості особистості для подолання наслідків військової травми. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2023. № 5 (61). С. 18–24.

13. Руденко, Лілія, et al. Психологічні детермінанти резиліентності: Теоретичний аналіз підходів. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2023. № 5 (61). С. 25–31.

14. Столярчук О.А. Динаміка професійного становлення студентів. *Психологічний часопис: збірник наукових праць / За ред. С.Д. Максименка*. Київ, 2017. № 2 (6). Випуск 6. С. 99–110.

15. Штих І.І. Здатність до емпатії як компонент професійних здібностей психолога. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2015. Випуск 2 (2). С. 177–180.

16. Radchenko, Oleksandr, et al. Mental and Value Features of Ukrainian Society in the Context of "Civilizations Clash" as the Main Object of Information War in Ukraine. In: *National Security Drivers of Ukraine: Information Technology, Strategic Communication, and Legitimacy*. Cham: Springer Nature Switzerland, 2023. p. 301–316.